

Summary

We expose characteristic irregularities in the language of scientific publications. The special emphasis is made on topic role of the state of language and terminology culture for the reliable development of science and culture, and for the existence of independent nation itself.

О. І. Брацун

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ ЯК ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

З огляду на актуальність, вагомість та недостатнє теоретичне опрацювання проблем дослідження крилатих одиниць у науковій літературі, ставимо за мету: спираючись на здобутки лінгвістичної шевченкіани, проаналізувати теоретичний і практичний аспекти кодифікації та функціонування цих лексичних одиниць у творчій спадщині Т.Г.Шевченка.

Важливим показником поетичної майстерності, виразником оригінальної думки митця слова є винятково компактний мовний зворот – крилатий вислів. Дослідження його природи й особливостей функціонування є одним із головних завдань сучасної лінгвістики. Такий підвищений інтерес зумовлений тим, що ці сталі образно-метафоричні конструкції відображають аксіологічні цінності, асоціативно-образні стереотипи народу, а отже є творчою базою всього лінгвокультурного процесу.

На сучасному етапі розвитку вітчизняна лінгвістика не достатньо висвітлює цей аспект творчості письменників, а саме: створені ними крилаті одиниці, їх характер і діапазон використання в мовній практиці.

Крилаті вислови – це золотий фонд світової та національної культури. У пам'яті кожної освіченої людини зберігається значна кількість крилатих висловів, які використовуються в її рідній мові, а часто й багато інших популярних зарубіжних крилатих виразів. І це природно, бо ці мовні одиниці виконують у мовленні важливу й специфічну роль. Вони дають можливість яскраво й стисло висловити думку, охарактеризувати ситуацію, в літературній формі висловити свої відчуття. Крилаті одиниці будь-якої національної мови, зберігаючи свій основний фонд, в цілому відносяться до наймобільніших мовних шарів [1, с.16].

Вивчення мови творів Т.Г.Шевченка, зокрема, крилатих одиниць, проводилося вітчизняними мовознавцями, а саме І.К. Білодідом, Н.А. Бурячком, Н.А. Москаленко, П.П.Плющем, Л.П.Скрипник, Г.Р.Іжакевич, В.С. Ващенко, В.І.Русанівським та ін. Однак, незважаючи на важливість публікацій видатних лінгвістів, на сьогодні ще недостатньо вивчені проблеми семантики, структури та функціонування культурно маркованих мовних одиниць, а саме крилатих одиниць. З'ясування цих питань має важливе значення як у виявленні специфіки, своєрідності крилатих мовних зворотів, так і в відтворенні об'єктивної дійсності, в якій творить митець.

Потребує більш ширшого висвітлення частина крилатих одиниць Т.Г.Шевченка, яка охоплює й інші грані його поетичної мови і пов'язана зі створенням крилатих висловів у різних ідейно-тематичних і естетично-стилістичних аспектах, зі специфікою його ідіостилу.

Ці образно-метафоричні вислови посідають у поетичному доробку Т.Г.Шевченка особливе місце. Вони репрезентують красу і глибину його думки, уявлень, суджень про реальну дійсність, тому й відзначаються у поетичній творчості митця різноманітними семантико-структурними особливостями.

За генетичними ознаками крилатих висловів, можна виокремити окремі групи [2, с.119]. До найбільш вживаних належать стійкі звороти суспільно-політичного змісту, напр.: Новий і праведний закон; Раби, підніжки, грязь Москви; Варшавське сміття – ваші полки Ясновельможнії гетьмани та ін.

Серед зазначених виразів зафіксовані тематично співзвучні, але різнопланові за своїм наповненням конструкції. В їх образній формі відображено становище українського народу, світоглядні позиції гноблених верств, напр.: За горами гори, хмарою повиті Засіяні горем, кровію політі; Не називаю її раєм; Чорніше чорної землі блукають люди; Врем'я лютє; А братія мовчить собі, Витріщивши оч; А правда наша п'яна спить; Єй-богу Овеча натура; Дурний шию підставляє І не знає за що!; Раби незрячі, гречкосії; Кайданами міняються, Правдою торгують; Народ замучений мовчить; Раби німії;

Окрему групу становлять крилаті фрази, що стали викриттям політики царизму та панівного класу, бездіяльності ліберального панства, напр.: Розпинателі народні; Злії люди; В раї пекло розвели; Княжата недорослі; За шмат гнилої ковбаси; Може, вдарять Або дулю дати благоволять; Запустить пазурі в печінку; А москалі і світ божий В путо закували; Байстрюки Єкатерины Сараною сіли; Латану свитину з каліки знімають; Болота засапав Благородними костюми; Кров із ребер точать; І знову шкуру дерете З братів незрячих гречкосіїв; Ви любите на братові Шкуру а не душу!; Схаменіться! Будьте люди, Бо лихо вам буде; О тих царів, катів людських; тощо.

У поетичному доробку Т.Г.Шевченка крилаті вислови звучать як заклик до непримиренного скасування кріпацтва, напр.: Громадою обух стальить; Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте і вражою злою кров'ю Волю окропіте; Кари ляхам, кари!... вигострить сокиру; Борітеся – поборете; та ін.

Крилаті вислови соціально-політичного змісту не тільки є засобом протесту проти соціального національного придушення, вони уособлюють собою віру, впевненість у собі, у своїй перемозі, майбутнє, напр.: І на оновленій землі врага не буде, супостата; А буде син, і буде мати; Діла добрих оновляться, Діла злих загинуть; Встане Україна, І розвіє тьму неволі; В сім ї вольний, новий; Наша дума, наша пісня не вмере, не загине!; Оживуть степи, озера; Все покажем тільки дайте Себе в руки взяти; І неситий не виоре на дні моря поле; Світе ясний! Світе тихий!; Не скує душі живої і слова живого; Заплакана мати усміхнеться; Буде правда на землі та ін.

Досягнення соціально-політичного ефекту відбувається за допомогою літературних цитат, які актуалізовано виявляють пошук справжніх цінностей, найглибших істин, що дали б народові протистояти гніту, напр.: За святую правду-волю Розбойник не стане... Не розіб'є живе серце За свою країну; А подивися та спитай, Що там твориться у тім раї!; Новий і праведний закон; Чи довго ще на сім світі катам панувати; У нас нема зерна неправди за собою; тощо.

Здібність символічного мислення автора втілюється в яскравих крилатих висловах, що характеризують роль духовенства в соціально-політичній ситуації України. Вони являють нам цілі образні картини, напр. Будем, брате, з багрянців онучі драти, Люльки з кадил закурят, Явленими піч топоти, А кропилом будем, брате, нову хату вимітати; чернець годований; Око! Око! Не дуже бачиш ти глибоко! Медоточивими устами цілуються; В нас дери, Дери та дай, і просто в рай тощо.

Особливого символічного звучання в поезіях митця набули цитати адамові діти; на розпуттях велелюдних; побити камінням; напр.: Усі на сім світі – І царята і старчата – Адамові діти; Тільки я, мов окаяний, І день, і ніч плачу На розпуттях велелюдних; Господню святую славу Розтзли... І чужим богом Пожерли жертву! Омерзились! І мужа свята... Горе вам! На стогнах каменем побили.

Одним із найцінніших набутоків Т.Г.Шевченка стали фрази, які містять інформацію про красу рідної землі, її людей. Конструкції, позначені яскраво вираженим національним відтінком, конденсують в собі цілі образні картини, напр.: Село на нашій Україні – Неначе писанка село; Лани широкополі; На Вкраїні милій; Нема на світі України, немає другого Дніпра; Рече та стогне Дніпр широкий; Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть; Світе тихий, краю милий; ...степи Зелені, мережані Нивами, ланами. Вони виконують одночасно характеризуючу і оцінну функції: відображаючи рідне, близьке серцю, слугують образною назвою Батьківщини, передають її найбільш суттєву ознаку. Таким чином, митець, констатує факт дійсності, робить загальновідомий висновок.

Для характеристики особистісного стану, почуттів, виявлення власних дій митець використовує образно-значущі вислови, які являють собою лаконічні формування ідей, уявлень, думок. Вони передають імпресію з усіма відтінками почуттів і є свідченням індивідуальності мови письменника, напр.: Караюсь, мучуся... але не каюсь!; Думи мої, думи мої! Квіти мої, діти!; Неначе цвяшок в серце вбитий...; І що снилось – говорилося; У нас нема зерна неправди за собою; Я свою п'ю, а не кров людську; У всякого своя доля і свій шлях широкий; Невесело на світі жить, Коли нема кого любить; Все йде, все минає – і краю немає; Все покину, і полину; І золотої й дорогої Мені, щоб знали ви, не жаль, Моєї долі молоді. У самій семантичній структурі цих висловів міститься певна система поглядів, роздумів автора.

Виявляючи красу української мови, Шевченко створив пісенні тексти, з улюбленою ритмомелодикою, напр.: У неділеньку та ранесеньку, ще сонечко не сходило; Якби мені, мамо, намисто; Утоптала стежечку через яр; Плавай, плавай, лебедонько, По синьому морю; І багата, і вродлива я; Якби знала, що покине, Була б не любила, Якби знала, що загине, була б не пустила та ін.

Т.Г.Шевченко збагатив літературну мову цілою низкою крилатих висловів, що характеризують, оцінюють творчість видатних українських митців: Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди; Доки сонце з неба сяє; Згадаю Енея, згадаю родину; Обличитель жестоких людей; Вольнодумствує в шинку; Великий мій друже.

Складником індивідуального неповторного стилю Кобзаря є сталі словесні формули на виявлення вагомості значущості науки, а особливо нашого рідного слова, у житті кожного українця, напр.: На сторожі коло їх поставлю слово; Незлим тихим словом; Ну що б, здавалися слова...; І чужому научайтесь, треба, то й мудрість би була своя й свого не цурайтесь; Великих слів велика сила; Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя; Апостол правди і науки тощо. Таким чином, символічне осмислення Шевченком духовного шляху людини виявляється у слові. Виконуючи дуже важливу і специфічну функцію, вони дають можливість мовцю стисло і яскраво висловити думку.

Отже, створення крилатого вислову, який стає вживаним і входить до скарбниці загальнонаціональної мови, - це високе мистецтво майстра слова, складна напружена творча праця митця, спрямована на пошуки найточнішого, найкращого втілення думки в слові [2, с.5].

Незважаючи на те, що крилаті вислови є предметом дослідження багатьох мовознавців, з'ясування природи та специфіки цих мовних феноменів і на сьогодні залишаються одним з перспективних завдань сучасної української лінгвістики.

Джерела та література

1. Шулежкова С.Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. – Челябинск, 1995.
2. Білодід І.К. Т.Г.Шевченко в історії української літературної мови. – К., 1964.
3. Коваль А.П., Коптілов В.В. 1000 крилатих висловів української літературної мови. – К., 1964.
4. Щербина В. Євангеліє для українців. – К., 2001.
5. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К., 1973.

Summary

The article is devoted to the analysis of the idiomatic functioning in the nominative system of the modern Ukrainian literary language.

В. І. Волошук

НІМЕЦЬКА КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ ЧЕРЕЗ СПРИЙНЯТТЯ МОВИ

Мовна картина світу відбиває реальність через культурну картину світу. Існує думка, що концептуальна і мовна картини світу співвідносяться один з одним як ціле з частиною. Мовна картина світу – це частина культурної (концептуальної) картини. Культурна і мовна картини світу тісно взаємозалежні, знаходяться в стані безупинної взаємодії і походять до реальної картини світу, а вірніше, просто до реального світу, що оточує людини.

Усі спроби різних лінгвістичних шкіл відірвати мову від реальності зазнали невдачі з простої і очевидної причини: необхідно взяти до уваги не тільки мовну форму, але і зміст – такий єдиний можливий шлях усебічного дослідження будь-якого явища.

Шлях від позамовної реальності до поняття і далі до словесного вираження неоднаковий у різних народів, що обумовлено розходженнями історії й умов життя цих народів, специфікою розвитку їхньої суспільної свідомості. Відповідно, у різних народів різна мовна картина світу. Будь-яка національна мова виконує кілька основних функцій: функцію спілкування (комунікативну), функцію повідомлення (інформативну), функцію впливу (емотивну) і, що особливо важливо, функцію фіксації і збереження всього комплексу знань і представлень даного мовного співтовариства про світ. Таке універсальне, глобальне знання – результат роботи колективної свідомості – зафіксовано в мові, насамперед у її лексичному і фразеологічному складі.

Кожна мова має свій спосіб його концептуалізації. Звідси робимо висновок, що кожна мова створює особливу картину світу, і мовна особистість зобов'язана організовувати зміст висловлення відповідно до цієї картини. І в цьому виявляється специфічно людське сприйняття світу, зафіксоване в мові. Сукупність цих знань, відбитих у мовній формі, являє собою те, що в різних концепціях називається як “мовний проміжний світ”, “мовна репрезентація світу”, “мовна модель світу”, “мовна картина світу”. У силу більшої поширеності ми вибираємо останній термін [1, с.36].

Інтерес до мовної картини світу виявляється ще в роботах німецького вченого XIX століття В. фон Гумбольдта. Він розглядав бачення мови як світорозуміння, підкреслював, що кожна конкретна мова, породжувана енергією людського духу, створює особливу – цілісну й індивідуальну – модель дійсності. Національна специфіка в семантиці мови обумовлена насамперед екстралінгвістичними причинами – особливостями розвитку культури й історії народу, його способу життя, нормами поведінки в тім чи іншому суспільстві, ідеологією і т.д. [2, с.271].

Отже, мовна картина світу – історично сформована в повсякденній свідомості даного мовного колективу і відбита в мові сукупність уявлень про світ, визначений спосіб концептуалізації дійсності. Розкрити характер народу означає виявити його найбільш значимі соціально-психологічні риси, що історично вироблялися в нації під впливом умов проживання, способу життя, соціально-економічного ладу й ін. Національний спосіб життя народу формується природними умовами, тваринним і рослинним світом, що у свою чергу, визначають рід праці, звичаї і традиції. Мовна картина світу – це системне, цілісне відображення дійсності за допомогою різних мовних засобів.

Мова є одним із головних засобів, за допомогою яких створюється соціальний механізм успадкування культури від покоління, тобто вироблення тієї культурної традиції, про яку вже йшлося.

Скільки в світі мов, стільки разів у них відбився історичний досвід різних етносів у пізнанні світу й людини зокрема. Тому, звичайно, мову не даремно називають засобом творення національної культури. Мовна свідомість, як і комунікація, – явище соціальне; це не просто сума індивідуальних дій, а характерне для даного колективу явище, що відбиває його спільну діяльність.

У розвинутій мові діалектично поєднуються її національні і інтернаціональні якості. Кожна мова обслуговує певну історичну спільність людей (плем'я, народність, націю) і разом з тим є одним із різновидів мови людства в цілому. За справедливою думкою А. І. Домашнєва, німецька мова є своєрідною “архисистемою”, що поділяється на кілька функціональних підсистем, котрі відрізняються саме територією поширення [3, с.75]. Вони є не лише територіально варіативними (що властиво більшості мов і є лінгвістичною універсалією), а саме національно (і національно-державно) негомогенними. Таким чином, німецька мова складає так звану “кореляційну ієрархію” [4, с.91], до якої входять часткові мікросистеми (німецька у ФРН, австрійська, швейцарська і т.п.). Це робить німецьку мову полінаціональною. Наприклад, австрійський національний варіант, за ствердженням дослідниці Г. К. Белоусової, є яскравим прикладом моноцентричної моделі із визначальною роллю віденського міського напівдіалекту як центру тяжіння [5, с.11]. Так само і зі швейцарським варіантом німецької мови, де існує мовне чотирьохвладдя. Саме тому швейцарець із франкомовної чи італомовної частини країни почувається ніяково, якщо він, який ніби-то й вчив німецьку мову у школі, не розуміє діалектів,